

Motoo Ando

IZGNANSTVO IN JAPONSKA KNJIŽEVNOST

Kaže, da za nas, Japonce, beseda izgnanstvo ni imela dovolj določnega in trpkega pomena, ker je naša dežela otoška: njeno ozemlje je z vseh strani obdano z morjem, prebivalci so večinoma kmetje in so potemtakem navajeni živeti skupaj na bolj ali manj omejenem prostoru, njena civilizacija pa je bila skoraj vedno pod vplivom Kitajske s celine, vendar ji je od davnine v vseh obdobjih uspelo ohraniti relativno neodvisnost. Japonska je imela v svoji zgodovini zelo malo izkušenj s tujimi osvajalci. Redki poskusi – čeprav redki, niso nič manj obžalovanja vredni – da sama osvoji tuje dežele, so vedno pretrpeli poraz, ti porazi pa so nas vsakokrat prisilili, da razmišljamo o sebi. Skratka, Japonci v svoji zgodovini tako rekoč nismo spoznali pravega pojma pluralizma narodov in ras.

V naši zgodnji antični dobi, še v prvih dneh japonske civilizacije, lahko seveda odkrijemo številne sledove ljudi, ki so prišli na naše otoke od zunaj – zlasti s Koreje in Kitajske – da bi na njih delali kot obrtniki ali kot strokovnjaki. Pozneje, v času budizma, od sedmega stoletja dalje, srečujemo tudi nekaj velikih budističnih menihov, ki so jih bili povabili na Japonsko. V tem času so bili na Kitajsko poslani tudi mnogi japonski študentje, nekateri med njimi, ki niso imeli možnosti, da bi se vrnili v domovino, pa so tam ostali do konca življenja. Eden izmed teh študentov – znameniti pesnik Abeno-Nakamaro (701–770), dokaj cenjen tudi med kitajskimi intelektualci, je zapustil patetičen spev, prepoln žalovanja po rodni grudi (Kokinšu) pesniško antologijo, prirejeno okoli leta 910. Vendar je to bil samo pojav, ki ga je moč pogosto opaziti v zgodovini kulturne menjave med dvema ali več narodi.

Če vsebuje pojem izgnanstva poleg slike navadnega izgnanca iz domovine še dodaten pomen – sovraštvo, maščevalnost odtujenega bitja, ki ga je sovražna sila pregnala z rodne grude, in iz skupnosti njemu podobnih ljudi, je na Japonskem za to le malo primerov, prav zaradi njenega položaja. Včasih so zločinca ali človeka, za katerega so menili, da je nevaren, izgnali na kakšen samotni otok v Oceanu, vendar samo zato, da bi ga osamili nekje daleč, da bi ga spravili v karanteno in niso niti pomislili, da bi ga izgnali iz dežele, da bi ga odgnali med druge narode. Če bi bilo to potrebno, bi ga prej obsodili na smrt. Tudi s stališča tega obsojenca je bilo to najbolj naravno. Običaj samomora, še zlasti znameniti harakiri samurajev (vojščakov), ki včasih presune tujce, je nedvomno plod teh okoliščin. Nihče pa ni niti pomislil, da bi pobegnili iz svoje dežele.

Kljub temu pa imajo Japonci svojo staro legendo – o Jamato-Takeru, ki je bil princ – naslednik nekega carja, vendar so ga odstranili z očetovega dvora, ker je bil preveč mogočen. Legendo lahko preberemo v Kodžiki, najstarejši japonski zgodovinski knjigi, prirejeni v začetku osmega stoletja. V legendarnem času, ko vse japonske dežele še niso bile združene s carsko močjo, je poslal car Keiko svojega sina, v strahu pred njegovo močjo, v zahodne kraje v boj s tamkajšnjimi plemeni. Ko pa se je mladi princ vrnil kot zmagovalec, ga je znova poslal – tokrat na vzhod. Jamato-Takaru je vzdihoval: »Oče moj, mar želiš, da umrem v boju?« Hodil je iz ene nevarnosti v drugo, v nenehnih bojih s sovražnimi plemeni, dokler ni, utrujen od bojev, zbolel in umrl, ko se je vračal domov. Pokopali so ga, vendar je njegova duša, spremenjena v laboda, prišla iz njegovega groba in prhnila v nebo. Ta

patetična legenda o princu, klatežu, je nedvomno naš najstarejši junaški spev in je postala neka vrsta japonskega prototipa za izgnanega junaka. V srednjem veku pa srečamo v mladem vojščaku Minamoto-no-Jošicunu (1159–89) še drugi, vendar skoraj isti lik heroja, ki je tako zmagovalec kot izgnanec obenem. Izgnal ga je in preganjal njegov starejši brat, šogun Minamoto-no-Joritomo, njegovo žalostno življenje pa je navdihnilo cel epski ciklus, pripoved Džikeiki (Jošicunovo življenje) v knjigi, prirejeni v petnajstem stoletju, v številnih drugih besedilih, kakor tudi v nekaj gledaliških delih nô in kabuki.

V japonski zgodovini pomeni Jošicunovo življenje odločen preobrat med starodavno in srednjeveško civilizacijo. Tudi do spremembe oblasti je prišlo enako surovo. Pleme Heike, ki je v Kiotu uživalo največjo blaginjo, je popolnoma uničila sila iz vzhodnega kraja dežele – pleme Gendži (Minamoto). Pred koncem tega boja so se bojevniki iz plemena Heike, ki so predvidevali, da bodo poraženi, zanašali na brezuspešen načrt o pobegu na Kitajsko in o poznejšem maščevanju. Prav o tem pripoveduje Heike-Monogatari (Pripoved o plemenu Heike), najlepši japonski junaški spev, zapisan v trinajstem stoletju in, če mu lahko verjamemo, bi bilo to v naši zgodovini edinkrat, da nekdo namerava oblikovati vladu v izgnanstvu. Toda pleme Heiku ni uresničilo tega načrta: vsi, ki jih Gendži niso pobili, so napravili samomor. Takoj po končani vojni pa je nastala druga legenda – o vaseh plemena Heike, to je o osamljenih hribovskih naseljih. Po izročilu so se poraženi vojščaki iz plemena Heike, ki so preživelii to vojno, vendar so se umaknili, ker nikakor niso mogli živeti pod novo oblastjo – v planine, v samoto, nastanili, njihovi potomci pa so postali prebivalci teh vasi. Podobno legendo srečamo povsod na Japonskem, in to bi lahko bil dokaz, da so Japonci, kadar so razmišljali o tem, da bi šli v izgnanstvo, lahko našli tak kraj samo v svoji lastni domovini. Glede na to, da lahko živimo samo v isti deželi, se skrivamo in umikamo, se izogibamo svojim bližnjim, vedno z nekakšnim občutkom izgnanstva, brez upanja in želje, da bi se vrnil med ljudi.

Če pravimo takim izgnancem duhovniki, to drži, saj živimo kakor puščavniki. Na Japonskem pa srečamo precej takšnih izgnancev, ki so tudi plod položaja naše dežele. Če vzrok njihovega umika ni izgubljena vojna, potem je to budistična religija, toda ali na dnu njihove duše ni mogoče odkriti srditega zavračanja tega sveta? Na Japonskem pa je bil že od srednjega veka shukesoru (pomenišiti se) vedno pot zapuščanja tega političnega sveta, tega načina življenja. Primer za to nam ponuja Saigio (1118–90), znameniti pesnik, ki mu dolgujemo celo zbirko pesmi Sanka-šu in njegova dela izhajajo v znanih antologijah Šin-Kokinšu (1205) in Senzai-šu (1187). Ker je bil v mladih letih znamenit vojščak, je, ko je dopolnil triindvajset let, nepričakovano zavrgel vso svojo prihodnost in svojo družino, da bi postal menih in se predal poeziji. Preostanek svojega življenja je preživel v nekakšnem tavanju in tako postal obrazec popotnega meniha ali tavajočega pesnika. Zanj je pomenilo biti pesnik predvsem osvoboditi se sistemov tega sveta. Za njim so mnogi vse do današnjih dni nagnjeni k verovanju, da mora pravi pesnik živeti natanko tako. Jašo (1644–94), eden izmed največjih pesnikov haiku poezije, je pod Sainjoovim vplivom tudi sebe štel za tavajočega pesnika, čeprav so ga že za njegovega življenja cenili kot velikega mojstra, se je vedno želel izdajati za preprostega starega meniha potepuha. In res je njihov način življenja vplival na njihovo pisanje.

Ob koncu šestnajstega in v začetku sedemnajstega stoletja so se številni Japonci, ki so sprejeli krščanstvo, ker ga je oblast pozneje preganjala, izselili na Filipine ali v južne kraje Kitajske. Nedvomno so odšli v dežele svojega izgnanstva živeti kot trgovci, vendar ti pregnanci v pravem pomenu besede niso pustili nikakršnih sledov v književnosti. Reči moramo, da so bili nazadnje pozabljeni. Vendar pa

so bili tudi kristjani, ki niso hoteli oditi v izgnanstvo – iz svoje dežele. Po tristo letih, ob koncu devetnajstega stoletja, ko je bila končno zrušena vladavina šogunata Tokugave, nasprotnika krščanske religije, so z začudenjem odkrili v nekaterih vaseh v pokrajini Kiušu ljudi, ki so skrivoma ohranili svoje krščansko verovanje. Imenovali so jih Kakure-Kirišitan (skrivni krščani). Ti ljudje, kmetje in ribiči, ki so pod vladavino samurajev postavljali svoje življenje na kocko, so trmasto čuvali prepovedano religijo skoraj tristo let. Ker niso mogli pobegniti, so svoj križ ali kip Matere božje skrivali po kaščah in v njih ponoči, skrivaje se pred ovaduhi, molili v latinskem jeziku. Molitev so jih naučili njihovi predniki od jezuitskih misijonarjev, podnevi pa so se izdajali za budiste, kar so bili vsi japonski ribiči in kmetje. Teh tristo let ločenosti je popačilo latinski jezik v njihovih molitvah, toda znanstveniki, ki so jih slišali, so uspeli razpoznati večino izvirnih besed. Spominjamo se, da je danski kritiki Georg Brandes, ko je govoril o evropski literaturi devetnajstega stoletja, poudaril pomen tistih književnikov, ki so tako rekoč izgnanci – teh prič svobode duha. Mar zaradi svojega položaja Japonci niso že mnogo prej spoznali njihovega pomena?

V začetku dvajsetega stoletja so Japonci spoznali tudi nekaj političnih izgnancev. Po sovjetski revoluciji je prišlo nekaj sovjetskih izgnancev na Japonsko, kjer so našli zatočišče. V obdobju japonskega militarizma pa so nekateri japonski komunisti ali socialisti pobegnili na Kitajsko ali v Sovjetsko zvezo. Druga svetovna vojna in poraz Japonske sta bila vzrok za izselitev številnih Japoncev iz njihove domovine. Rečemo lahko, da so ti nesrečniki utrlj pot za širše odpiranje japonskega naroda v svet. Bilo je celo nekaj nadvse romantičnih primerov. Vendar so bili za večino Japoncev to vedno dokaj redki.

V našem času se zdi, vsaj v pogledu civilizacije, da ves svet, presegajoč meje, teži k temu, da postane en sam homogen prostor. Vendar pa – ko bi bil ta ideal uresničen – bi postal človeški prostor en sam, povsem zaprt, brez izhoda. Tujih dežel, v katerih bi lahko poiskali zatočišče, ne bi bilo več. Lahko bi živeli kjerkoli, če bi se povsod znašli v isti situaciji. Da bi ohranili dostojanstvo in svobodo vsakega posameznika, mar v tem primeru ne bi pisatelji, še zlasti pesniki, morali biti svojevrsten kamen spotike za to nečimrno družbo? Ali ne bi morali kot Jamato-Takeru, spremenjen v laboda, priti iz svojega groba in se kot otožen vzdih dvigniti v nebo? Od Charlesa Baudelaira dalje so vsi pesniki sodobnega sveta bili in so, če že ne izrecno, potem vsaj molče takšni duhovni izgnanci. Na Japonskem je velik pesnik sodobnega časa – Hagivara Sakutamo (1886–1942) sam sebe poimenoval brezdomec, opeval je svoje obupavanje izgnanca v tem svetu. V zadnjih letih pa je prehitra industrijska modernizacija in preveč naglo priznavanje nekaterih vrednot, skupnih vsemu svetu, pregnala številne prebivalce Tokia in okolice iz njihovih domov, ker bodo zaradi preurejanja mesta tradicionalne hiše kmalu odrinjene, na njihovem mestu pa bodo zrasli nebotičniki, v katerih tisti, ki se težko prilagajajo nagli spremembi v načinu življenja, skoraj ne bodo mogli stanovati. Niti problem onesnaženja ni povsem rešen. Japonci, nekoč kmetje, povsem povezani z zemljo, od katere so živeli, se, kot kaže, izpostavljajo nevarnosti, da postanejo v tej modernizaciji svojevrstni izseljenci. Nedvomno živijo sedaj v svetu blaginje, vendar pa začenejajo spoznavati, kaj so izgubili, da bi prišli do tega bogastva. Pa tudi zato, da bi potolažili tiste izgnance, ki so bili pregnani proti svoji volji in zunaj meja svoje dežele, lahko rečemo, da vloga prostovoljnih izgnancev, ki se umikajo vase – in pesniki so prav to – še ni izgubila svojega pomena.

Iz francoščine prevedla
Aleksandra Kraigher